

Sosiaalisen omantunnon herääminen 1800-luvulla

ARTO KOHO

Johdanto

Kuinka köyhyyden vastainen ja moraalinen kirjallisuus on vaikuttanut sosiaalipolitiikan nousuun? Hahmotan tässä artikkelissa kolmen maailmankirjallisuuden valiokaartin kirjailijan herätystyötä. Otan esille Victor Hugon (1802–1885), Charles Dickensin (1812–1870) ja Émile Zolan (1840–1902) ja lyhyesti heidän antinsa köyhyyden torjunnassa. Sitä ennen teen katsauksen varhempisiin köyhyyden poistamishdotuksiin, kirjailijat ja lehtimiehet eivät sentään olleet kaiken keksijöitä. Lopuksi pohdin sitä, onko myötätunnolla edelleen voimaa. Tarkastelun kohteena on pääosin 1800-luku, sillä sen kuluessa sosiaalisiin kysymyksiin alettiin kiinnittää enemmän huomiota.

Köyhyyden eli pauperismin vastaisesta toiminnasta voidaan puhua vasta kun siitä on tultu tietoiseksi poliittisessa mielessä. Tällaisen tietoisuuden virstanpylväitä voisivat olla Ranskan vallankumous ja Charles Fourierin (1772–1837) ajattelu. Kerkäämisestä oli tullut 1700-luvulta lähtien aiempaa laajempi ilmiö. Samalla sen vastustamisesta oli tullut ankarampaa: kiertolaisia ja köyhiä katsottiin yhä enemmän pitkin nenänvartta (Mäkinen 2004, 652). Köyhien asemassa tapahtui kaksi olennaista muutosta. Irtain väestö kokoontui kaupunkeihin ja herätti pahennusta. Köyhyydestä tuli näkyvää köyhyyttä, massapauperismia. Teollistuminen ja kaupungistuminen tekivät ihmisten hädän näkyväksi, joten köyhyyden torjumiseen myös reagoitiin.

Valistuksen sanoma vaikutti. Vähitellen köyhyydestä tuli poliittisen mielipiteenmuodostuksen asia. Kirjallisen kulttuurin nousu tapahtui 1700-luvun lopulta lähtien. Kirjailijat ja lehtimiehet ryhtyivät armottomaan paljastustyöhön. Huonot olosuhteet, kärsimys ja vääryydet tehtiin näkyviksi.

Köyhyyden poistamishdotuksia teollistumisen ja kaupungistumisen yhteydessä

Varhaisimpiin teoreettisluonteisiin yrityksiin ratkaista köyhyyden ongelmia liittyy Juan Luis Vives (1493–1540). Hän syntyi Valenciassa ja eli Pariisissa ja Hollannissa. Häntä on pidetty modernin psykologian isänä. Brünnen kaupunki pyysi hänet ehdotuksen köyhien hoidon järjestämiseksi. *De subventionem pauperum* julkistettiin vuonna 1526.

Vivesin mukaan kaupungeissa tulisi olla keskinäisen avunannon paikka. Kukin syököön leipää, joka on hänen työnsä tulos. Olisi luotava työlaitoksia. Köyhien ja heidän lastensa tulisi rekisteröityä ja lapset tulisi saada koulutuksen piiriin. Heikot ja sairaat tarvitsevat omia hoitolaitoksiaan. (Vives 1917, 4, 7–19.) Kustannuksista tulisi vastata kirkon yhtenäisellä varainhoidolla. Vives (1917, 35–47) eritteli ehdotuksen hyödyt ja haitat ja koosti ohjelman (Tournoy 2004, 266–273). Vives kävi Englannissa kahdesti perehtyen köyhäinhoitoon. Englannin lakiehdotus (1535) ja *De subventionem* sisältävät samankaltaisia aineksia (Travill 1987, 165–187).

Théophraste Renaudot (1586–1653) puolestaan oli sosiaalilääketieteen uranuurtaja, josta tuli lääketieteen tohtori 19-vuotiaana Montpellier’n yliopistosta. *Traité des Pouvres* (Tutkielma köyhyydestä) (1612) on nykykielellä muistio. Kulkurien ja köyhien auttamista ja työllistämistä varten olisi perustettava laitos. Renaudot nimitettiin köyhäinhoiton ylikomissaariksi vuonna 1618. Pariisissa avattiin vuonna 1628 tiedotus- ja neuvontatoimisto. Köyhiä sairaita ohjattiin lääkäreille, jotka olivat lupautuneet hoitamaan heitä maksutta. Renaudot alkoi toimittaa Ranskan ensimmäistä sanomalehteä *La Gazettea* vuonna 1631. (For-sius 2001/2004, 1–3.)

Diakoniatyö köyhien ja sairaiden hyväksi vahvistui samoihin aikoihin. Ranskassa perustettiin vuonna 1633 sisarjärjestö ”Filles de la Charité” (Laupeuden tyttäret), myöhemmin ”Seours de la Charité” (Laupeuden sisaret). Saksassa ammatillinen koulutus aloitettiin vuonna 1836 Kaiserswerthin diakonissalaitoksessa, Englannissa vuonna 1860 Florence Nightingalen aloitteesta. (Forsius 2013, 1–2.)

Ranskan vallankumouksen ja Marxin väliseltä ajalta ei löydy systemaattisen sosiaalipoliittisen opin esittäjiä. Fourier ja muut utopistisocialistit (Saint-Simon, Blanc) olivat esillä ennen poliittisen taloustieteen syntyä. Claude Henri de Rouvroy, Comte de Saint-Simon (1760–1825) korosti tuotantoa liikkeelle panevana voimana. Laaja teollisyhteiskunnallinen rakenne (*Du Système Industriel*, 1821) on organisoitava tehokkaasti ja taloudellisesti. Louis Blanc (1811–1882) ehdotti valtion työpajoja työttömyyden poistamiseksi. Hän perusti vuonna 1839 *Revue du Progrès*-lehden, jossa ilmestyi kirjoitussarjana ”L’Organisation du travail” (Työn järjestäminen).

Sveitsiläinen Jean Charles Léonard (Simonde) de Sismondi (1773–1842) innostui Adam Smithin *Kansojen varallisuudesta*. Hän päätteli, että tutkimme paljon sitä, miten voimme lisätä vaurauttamme, mutta liian vähän sitä, miten käytämme vaurauttamme onnellisuuden lisäämiseen (*Nouveaux principes de économie politique*, 1819). Teoksessaan *Études sur l’économie politique* (1837) hän teki havaintoja köyhyydestä Englannissa. Siellä esiintyy sekä ylituotantoa että alikulutusta, mistä tyväestö kärsii alhaisten palkkojen takia. Maa on vaurastunut, mutta onnellisuus on jakautunut epätasaisesti. Työttömästä tulee pakosti köyhä. Poliittisen taloustieteen tulee olla kiinnostunut vaurauden jaosta ollakseen eduksi kaikkien onnellisuudelle. (Simonde de Sismondi 1847, 123–178.)

Jeremy Benthamille (1748–1832) ja John Stuart Millille (1806–1873) sosiaaliset kysymykset olivat tärkeitä. Benthamin ”mahdollisimman monen mahdollisimman suuri onni” voitiin ymmärtää sosiaalis-poliittiseksi ideaaliksi. Bentham paneutui köyhäinhoitoon parin vuoden ajan vuodesta 1795 lähtien. Tuloksena oli reilu 2 000 sivua käsikirjoitusta. Köyhäinhoitoa varten tulisi perustaa kansallinen valtion tukema avustusyhdistys. Köyhien työllistämiseksi olisi perustettava työkeskuksia. (Koho 1991, 84–85.) Köyhäinhouuudistusta Englannissa nopeutti työläisten väkivaltainen protesti vuonna 1830. Benthamin seuraajista tuli

hallinnon keulamiehiä. Köyhäinhoitolain uudistamiseksi asetettiin vuonna 1832 komitea, jossa olivat muun muassa Nassau Senior (1790–1864) ja Edwin Chadwick (1800–1893). Raportit liiteselviksineen olivat miltei 8 000 sivua.

Köyhyyden poistamisesta olivat innostuneet myös valtaan pyrkivät. Louis Napoleon Bonaparte (1808–1873) valittiin ”hulluna vuonna” 1848 kansalliskokoukseen maanpaossa olleena ilman vaalikampanjaa ja saman tien presidentiksi. Vuoden 1851 lopussa hän kaappasi vallan ja hallitsi Ranskaa toisen keisarikunnan ajan (1852–1870). Kansansuosiota edistivät kaksi kirjaa, jotka hän julkaisi vuonna 1839 (*Napoleonin seuraajien ihanteet*) ja vuonna 1844 (*Köyhyyden poistaminen*). Hyviä asioita toteutui asiantuntijoiden tuella. Liikenneyhteyksiä parannettiin ja lennätinlaitos luotiin. Pariisi modernisoitiin Georges-Eugène Haussmannin johdolla. Köyhiä auttamaan perustettiin hyväntekeväisyysseurakuntia. Keisari salli avustusyhdistysten perustamisen ja myönsi lakko-oikeuden. Takapakkejakin koettiin. Rahaa kului ja talous häilyi, kansainvälisessä yhteistyössä epäonnistuttiin ja keisari sairasteli vakavasti. Suosio hupeni ja keisari joutui pilkan kohteeksi (mm. Victor Hugon taholta).

Victor Hugo – ylevät yksilöt köyhyyttä vastaan

”Niin kauan kuin yhteiskunta tuomitsee ihmisiä keinotekoisilla laeillaan ja tavoillaan aiheuttaen heille kärsimyksiä ja selittäen niiden olevan jumalaista alkuperää; niin kauan kuin vuosisadan kolme suurinta ongelmaa ovat ratkaisematta, nimitäin: köyhälistön alennustila, naisten alentuminen katunaisiksi nälän edessä, lasten huomaamaton näivettyminen; (...) niin kauan kuin maan päällä on tietämättömyyttä ja kurjuutta, tämän kaltaiset teokset eivät ole hyödyttömiä.”¹

1800-luvun alun todellisuuden kuvaan kuului olennaisena osana sosiaalinen kysymys. Pierre Leroux (1797–1871) kirjoitti sosiaalisesta edistyksestä, vapaudesta ja isänmaasta lähestulkoon mystiseen tyyliin. Hänen vaikutuksensa muun muassa Hugoon oli merkittävä (Vertainen 1998, 49–50). *Kurjissa* (Les Misérables, 1862) kertoja tuo

¹ Hugo, *Hauteville House 1.1.1862*, ”Kurjien” ilmestymisvuonna. Lainausta on ”Kurjat”-musiikinäytelmän esitteestä (Tampereen teatteri, 1984).

eesiin teoksen henkilöt ja olot pitkän kaaren kerroksessa puolueettoman havainnoijan näkökulmasta (Robb 1997, 379).

Pekka Vartiainen mukaan Hugon ensimmäinen romaani *Notre-Dame de Paris* (1831, Pariisin Notre-Dame, suom. 1915) on paatoksellinen rakkautentunnustus ja myös kriittistä historiankirjoitusta. Rakkaustarinan ohessa kerrotaan Pariisin katukuvasta, arkkitehtuurista, ja kirkon hallinnasta. *Kurjien* kirjoittaminen alkoi *Notre-Damen* jälkeen, mutta se ilmestyi 30 vuotta myöhemmin. *Kurjissa* romantiikka väistyi. Se on ”romantiikan henkinen testamentti realismia ilmentävän sosiaalikiittisyyden puvussa”. Romaani on koskettava puheenvuoro huono-osaisista ja kuvaus epäoikeudenmukaisuutta vastaan taistelevien idealistien pyrkimyksistä. (Vartiainen 2009, 439–442.)

Hugo oli maanpaossa (Hauteville House, Guernsey), mutta *Kurjat* sai Louis Napoleon Bonaparten uudelleen hyväntekeväisyystyöhön. Robbin mielestä Hugo oli ”ranskalainen Dickens”. Hugon elämäntyö vaikutti oikeushallinnon uudistuksiin. Hugon näkökulmasta rikoksiin uudelleen syyllistyneet ovat järjestelmän uhreja: yhteiskunnan instituutit tulisi uudistaa ja ehkäisemisen tulisi olla etusijalla rankaisemisen sijasta. (Robb 1997, 381–382.)

Hugo oli erittäin työteliäs. Nuori Hugo oli runoilija ja näytelmäkirjailija. Aktiivisuus laajeni lehtikirjoituksiin, omiin julkaisuihin ja kirjalliseen piiriin. Poliitikko-Hugo oli muun muassa kansalliskokouksen jäsen. Hugo näki mestauksen ja ryhtyi kuolemanrangaistusta vastustavan liikkeen kannattajaksi (Lehtonen 1917, 72).² Hugo muuntui Napoleonin ihailijasta tasavaltalaiseksi ja oikeustaistelijaksi, mutta Pariisin kommuunia hän ei hyväksynyt. Hyväntekeväisyys oli esillä eri vaiheissa, Hauteville Houseen esimerkiksi kutsuttiin tiistaisin köyhiä lapsia (Robb 1997, 407). Hugosta tuli kulttuurinen symboli ja tunnetuin kirjailija maailmassa (Robb 1997, XIII–XV, 386, 538).

Yhdeksänkymmentäkolme (Quatrevingt-treize, 1874) kertoo varakreivi Gauvainista ja markiisi Lautenancista, sukulaisista, jotka ovat joutuneet vallankumouksessa vastakkaisiin leireihin. Ristiriidat nousevat esille. Markiisi, ”etu oikeuksien mies”, kohtaa köyhän, kunniallisen Caimandin. Vallankumouksellinen pappi Cimourdain taas ei anna armoa vastustajille. Oikeudenmukaisuus on

pulmallinen yksilön ja yhteisön ominaisuus.

Voimakkaat kuvat ja suuret historialliset aiheet johtivat kritiikkiin. Zola esimerkiksi arvosteli Hugoa epätieteellisyydestä ja vääristä opetuksista. Hugo keräsi faktoja ahkerasti, mutta kriitikot pitivät hänen tietovarantoaan ja aiheisiin paneutumista puutteellisina. (Lehtonen 1917, 108–119.)

Charles Dickens – köyhäinhoidon ankara kritikko

”Se [nälkä] vallitsi kaikkialla. Nälkä oli työnnetty ulos korkeista taloista niihin kurjiin vaateriekaleihin, joita riippui tangoissa ja naruissa. Nälkä oli ommeltu niiden monenlaisiin paikkatilkkuihin. Nälkä toistui jokaisessa puunsirussa, jonka halonhakkaaja pilkkoi. Nälkä kurkisti alas savuttomista savupiipuista ja nousi likaiselta kadulta, jolta ei löytynyt mitään syötäväksi kelpaavia jätteitä. Nälkä oli kirjoitettuna leipurien hyllyille, kirjoitettuna jokaisen hänen niukan varastonsa leipään. Makkarakaupassa se piili jokaisessa kuolleen koiran lihasta tehdyssä valmisteessa, jota tarjottiin kaupan.”³

Lainaus kuvaa Saint-Antoinea, Pariisin esikaupunkia. Tarina alkaa vuodesta 1775, ajalta ennen vallankumousta. Dickens ei sentään kuvaa Pariisia Lontoon rinnalla vain köyhäksi. Mutta Dickens kuvasi myös kansanjoukkojen väkivaltaista uhmaa. Johdannon viittaus Thomas Carlyleen (1795–1881) ja kirjaan Ranskan vallankumouksesta (1837) osoittaa epäilyä joukkojen väkivaltaisuudesta (Shelston 1999, 18). Myös *Curiosity Shop* (1841) ja *Barnaby Rudge* (1841) sisälsivät kohtia, joissa esiintyi työttömien ja toimeettomien kovia otteita. Vahva fyysinen voima oli Dickensistä uhkaavaa, hän uskoi koulutukseen ja olojen parantamiseen (Slater 2009, 157).

Dickens oli ensimmäinen urbaani romaanikirjailija ja suurin Lontoota kuvanneista (Sanders 2010, 49–51, 93–98). Hän käveli pitkän ja poikin kaupungissa. Kaupunki oli ylikansoitettu ja epähygieeninen, Thames pahasti saastunut. Julkista liikennettä ei ollut. Seurakuntapohjainen hallinto oli vanhanaikainen. Dickens käsitteli uhkaavia urbaaneja ilmiöitä. Henkilöt suistuvat usein lähältä alas, saleista slummeihin, West Endistä kurjiin lähiöihin. Dickens pysyi keskiluokan tuntojen

2 Myös Dickens näki hirttotuomion vuonna 1849 muun yleisön joukossa.

3 Dickens: ”Kaksi kaupunkia”, suom. 1945, 19; ”The Tale of the Two Cities”, 1859.

ilmaisijana. Kritiikin kärki oli rikkaissa ja aristokraateissa, mutta toiveet kohdistuivat turvallisuuteen ja porvarilliseen kunnianarvoisuuteen. (Sanders 2010, 11–23.)

Dickensin eno, lakimies John Henry Barrows opetti hänelle pikakirjoitusta. Tästä oli parlamenttitoimittajaksi tulleelle Dickensille hyötyä. Nopea reportteri oli pian paras kirjoittaja. Köyhäinhololaki pisti nuoren reportterin silmään ja siitä tuli useiden romaanien aihe. *Oliver Twist* on kirjoitettu vuosina 1837–1838 sarjajulkaisuna. Se on sentimentaalinen vetoomus köyhän lapsen puolesta, mutta samalla ankaraa köyhäinhoidon kritiikkiä. *Nicholas Nicklebyssä* (1838) arvostelu kohdistui sisäoppilaitoksiin, mihin aihe oli saatu Pohjois-Irlannista. (Rantavaara 1946, 49–52, 59–62.)

Dickens toimi kuten reportteri ja tarkisti tosiasiat, mutta kirjoitti tunteella, purevalla huumorilla ja luottaen vaistoonsa (Mankowitz 1976, 68, 138). Dickens ei samaistunut benthamilaisiin ja filosofisiin radikaaleihin. Dickens tunsikin muun muassa Edwin Chadwickin raportin *Report on the Sanitary Condition of the Labouring Population* (1842) ja ”liukui” radikaaleja kohti, mutta suhde ei ollut särötön. Hän saattoi muun muassa kieltäytyä hyväntekeväisyyskampanjoista (Ackroyd 1993, 400–415).

Irma Rantavaaran (1946, 100–101) mukaan taloustieteilijöiden pohdinnat jäivät lopulta Dickensiltä ymmärtämättä. Hän heilutti kritiikin ruoskaa oikealle ja vasemmalle. Hän luki teoksiaan innokkaille kuulijoille, myös vierailullaan Amerikassa, ja oli etevä esiintyjä (Shelston 1999, 2).

Émile Zola – osallistuva havainnoija

”Itsepäisesti varisevien lumihiualeitten hunnuttamassa pimeydessä näkyi vain yksi epäselvä liikkuva olento, yhdeksänvuotias tyttönen, joka oli paennut holvikaarien alle suojaan etsimään ja värjötänyt siinä koko yön, koettaen suojata itseään parhaansa mukaan. Hän oli puettu ryysyihin, päässä hänellä oli repaleinen silkkihuivi ja paljaissa jaloissa suuret miehenkengät. (...) Hänelle se oli viimeinen äärimmäisyys (...) hänelle jäi vain ruumiillinen tuskantunne, joka saattoi hänet vaistomaisesti muuttamaan asentoaan ja vetäytymään vanhojen kivien suojaan, kun tuulenpuuska ryöpytti lunta.”⁴

4 *Émile Zola: "Unelma", suom. 1914, 3; "Le Rêve", 1888.*

Unelman alussa pieni tyttö on nääntymässä näkään ja paleltumassa kuoliaaksi. Hänet pelastaa Hubert, messupukujen tekijä yhdessä vaimonsa kanssa. Tytöltä löytyy pahvikantinen Seinen departementin lasten vaivashoitohallituksen kasvatikirja. Selviää, että tyttö on annettu maanviljelijän vaimon huostaan. Häntä oli hakattu ja kohdeltu huonosti. Pariisilaisrouva oli ottanut hänet huostaansa, mutta tyttö oli joutunut rouvan kuoltua juopon perheeseen, kaltoin kohdelluksi ja pakenemaan.

Zola oli naturalisti ja seurasi realisteja. Tuija Vertainen on todennut, että realismin ja naturalismin välinen raja on häilyvä. Kaiken kerrotun tuli olla nähtyä, kuultua ja koettua. Molemmat suunnat saivat sisältöä Auguste Comtén positivismista. Zola määritteli naturalismin kirjallisuuteen sovelletun modernin tieteen muodoksi (Vertainen 1998, 22).

Zola oli lähempänä tiedettä kuin Hugo tai Dickens, vaikka ei ollut yliopistomies. Zola kulki kaikkialla muistilehtiönsä kanssa ja merkitsi ylös havaintonsa. Hän kuvasi työläisten elämää ja sen kurjuutta. Kieli on kansankieltä, peräisin tutkista ympäristöistä (Vertainen 1998, 22).

Työote johti romaanisarjoihin, joissa voitiin seurata perheen tai suvun historiaa. *Les Rougon-Macquart* -sarjalla on alaotsikko: ”Erään perheen luonnollinen ja sosiaalinen tarina toisen keisarikunnan ajalta” (Vertainen 1998, 110). Alaotsake voisi olla tänäänkin, luonnonoikeusteoriaa seuraten, yliopistollisen opinnäytteen nimi! *Ansassa* (*L'Assommoir*, 1877; suom. 1903–1904) päähenkilö on hylätty perijätär, joka kamppailee elämänsä kuntoon. Uusi mies loukkaantuu työtaturmassa ja alkaa juoda. Perheen tila kurjistuu. *Nanan* (1880, suom. 1930) päähenkilö on näyttelijätär ja prostituoitu ja *Ansan* päähenkilön, Gervaisen tytär.

Germinal (1885; suom. Kivihiilenkaivajat, 1915 tai *Germinal*, 1958) kuvaa kaivostyöläisten elämää ja epäonnista lakkoo. Lukijalle välittyy hämmästyttävä läsnäolon tuntu, kuten myös kertomuksesta *Työn lakkautus* (*Le Chômage*, 1872). Se päättyy dramaattisesti: ”Kyyneleään tukahduttaen alkoi äiti nukuttaa lastansa, hän peitteli sitä kaikilla vaatteilla, mitä tuvassa oli, käski lapsen olemaan viisaan ja nukkumaan. Mutta lapsi, jonka hampaat vilusta helisivät ja joka tuntee tulen rinnassansa ankarimmin polttavan, muuttuu sangen uskaliaaksi. Hän tarttuu äitinsä kaulaan, kysyy sit-

ten hiljaa: 'Sano äiti, miksi meillä oikeastaan on nälkä?'"

Pekka Vartiainen (2009, 538–541) katsoo, että Zolan myötä syntyy uusi romaani, joka toimii tieteen kanssa tasavertaisena yhteiskunnallisten olojen muokkaajana. Romaanissa tuli esittää havaintoja ja analyyseja yhteiskunnan tilasta. Zolan romaanit olivat aikakauden lukijoille ”totuus”. Zola toi alhaisen aihepiirin kirjallisuuteen tavalla, jossa fakta sulautui radikaalisti fiktion. Saattaa olla, että juuri tässä on realistisen ja naturalistisen kirjallisuuden hyve. Köyhien elämä ja olot kuvataan objektiivisesti ja taito virittää myötätunnon. Ilman ”pakottavaa” myötätuntoa romaani ei puhuttelisi lukijoita.

Pohdinta – onko myötätunnolla yhä voimaa?

Kirjailijat olivat sosiaalisen kysymyksen lipunkantajia 1800-luvulla. Yhteiskuntatieteitä ennakoiitiin. Zola kirjoitti ikään kuin sosiologi: osallistuva havainnointi ja myötätunto osuivat yhteen. Jyrki Pietilä (2008, 452–454) on pohtinut sosiaalireportaasin vaiheita. Pietilän mukaan realismin aikaan vallitsi kiinteä yhteys kirjallisuuden ja sanomalehtijournalismin välillä. Journalismi oli hyvin litterääriä. ”Émile Zola – pelottavine muistilehtiöineen – on monen mielestä reportaasin ja ehkä aivan erityisesti sosiaalireportaasin tärkein kantaisä.”

Dekkarikirjallisuuskin oli idullaan. Ranskassa Eugène Sue (1804–1857) kirjoitti jatkosarjoja *Les Mystères de Paris* (1842–1843, ”Pariisin salaisuudet”, osat 1–8, suom. 1923). Ne sisälsivät kauhua, väkivaltaa ja seksiä. Niissä ”ryysyköyhälistö tuli ensimmäistä kertaa porvarilliseen tietoisuuteen”. Ensimmäisiä englantilaisia rikosromaanien kirjoittajia oli Wilkie Collins (1824–1889). *The Woman in White* (1860; Valkopukuinen nainen, suom. 1909) ja *The Moonstone* (1868; Kuun kivi, suom. 1949) olivat ensimmäisiä rikosromaaneeja, joista jälkimmäisessä esiintyy salapoliisihahmo. (Vartiainen 2009, 518, 524.)

Kirjallisuudelle ja taiteelle on 1800-luvun puolivälistä lähtien annettu keskeinen rooli yhteiskunnallisten epäkohtien kuvaajana. Romaanimuoto kehittyi rinnan porvarillisen yksilöideologian kanssa 1700-luvulla, jolloin poliittinen taloustiedekin kehkeytyi. (Käkelä-Puumala 2011, 79, 91.) Kirjallisuuden ja talouden suhde jäi hei-

koksi tutkimuksen alueeksi. Sari Kivistön ja Tiina Käkelä-Puumalan (2011, 7–9) mukaan taloutta on käsitelty erikseen 1800-luvun ja edeltäneiden vuosisatojen angloamerikkalaisessa kirjallisuustutkimuksessa. Toisaalta kirjailijat ovat aina koskettelleet rahaa ja köyhyyttä. Antiikin satiireissa tunnettiin saiturit, jotka kartuttivat rahakekoja ja kätkivät aarteensa. Köyhyys yhdistettiin hyveisiin. Rikkaudesta ja mammonasta kirjoitettiin ironisesti, köyhyyttä, hyveitä ja kovaa työntekoa sen sijaan ylistettiin (Kivistö 2011, 107).

Asioiden tila näyttää nyt huolestuttavalta. Myötätunto näyttää jäävän riskiyhteiskunnan pelkojen ja uhkakuvien jalkoihin. Vaikka ihmisten hätää ja myötätunnon ilmauksia koskevia tietoja suorastaan vyöryy eteemme, niiden henkilökohtaista merkitystä on vaikea hahmottaa. Pelot ja uhat tuntuvat lyttävään myötätunnon.

Daniel Béland (2007b, 318–319, 335) on pohtinut pelon ja turvattomuuden vaikutusta politiikkaan. Johtavat poliitikot saattavat toimia turvattomuuden tunteen ”levittäjinä”. Moraalinen paniikki ei käy selittäjäksi, sillä siinä korostetaan liiaksi moraalien merkitystä. Kansalaiset ovat tietoisia ”huonoista uutisista”. Poliittiset johtajat tuottavat vastastrategioita vahvistaakseen asemiaan. Vastatoimet voivat olla proaktiivista tai reaktiivista. Béland sanoo, että kollektiivista turvattomuutta on ollut aina läsnä eikä voida väittää, että turvattomuuden tunne on voimistunut. Béland on puhunut myös arvojen vahvistumisesta (*value amplification*). Arvojen vahvistuminen, niiden ”herääminen”, tulee ottaa yhteiskuntatieteissä vakavasti. Tarvitaan historiallisen, institutionaalisen ja ideoiden analyysin vuorovaikutusta (Béland 2007a, 20–21).

Béland näyttäisi rajaavan pohdinnan yhteiskunta- ja historiatieteisiin ja poliittisten johtajien näyttämöille. Jääkö kirjallisuudelle ja taiteille tässä sijaa? Niiden asema omantunnon herättäjänä tuskin on heikentynyt, kirjailijat levittävät edelleen ”huonoja uutisia” ja myötätuntoa.

Asetelma mutkistuu, kun otetaan huomioon *compassion fatigue* (myötätuntuopumus), jota muun muassa Merete Mazzarella (2017, 204) on pohtinut. Myötätunto voi rasittaa liikaa. Ihminen tulee tietoiseksi kärsimyksensä, ja samalla kasvaa riski, että sitä ei enää jaksata nähdä. Asenteet alkavat koveta. Myötätunto hämärtyy.

Béland opettaa, että tarvitaan arvojen vahvistumisen tutkimusta, Mazzarella taas, että myötätuntoon ei voi varmuudella luottaa. Nyky-

kirjailijan on vaikea erottaa hyvää ja pahaa. Välitilinpäätöksemme ei ole silti lohduton. Hugon, Dickensin ja Zolan pysyvä suosio on merkki siitä, että heidän näkemyksensä purevat edelleen.

Lohtuna on siis: taitava kirjailija kehittää myötätuntoa, eteenpäin työntävää voimaa, joskin nykyisin usein aiempaa hankalammin tunnistettavaa.

KIRJALLISUUS

- Ackroyd, Peter: Dickens. London: The Minerva Paperback, 1993.
- Béland, Daniel: Ideas and Policy Change: A Global Perspective. January 2007 (www.researchgate.net/publication/228430042), 2007a.
- Béland, Daniel: Insecurity and Politics: A Framework. *Canadian Journal of Sociology* 32 (2007b): 3, 17–339.
- Dickens, Charles: Kaksi kaupunkia. Helsinki: WSOY, 1945.
- Dickens, Charles: Nicholas Nicklebyn elämä ja seikkailut. Helsinki: WSOY, 1992.
- Dickens, Charles: Oliver Twist. Helsinki: Kustannustoyhmistö Union, 1927–1928. (Projekti Lönnrot, julkaisu n:o 754) www.lonnrot.net
- Forsius, Arno: Théophraste Renaudot (1586–1653) – sosiaalilääketieteen uranuurtaja. Ihmisiä lääketieteen historiassa hakemisto, 2001. www.saunalahti.fi/arnoldus//renaudot.html
- Forsius, Arno: Turun sairaanhoidollinen säätiö ja sairaanhoitajien ammatillisen koulutuksen alku Suomessa 1800-luvun puolivälissä. Osa I. Lääketiedettä hakemisto, 2013. www.saunalahti.fi/arnoldus/turunsh1.html
- Hugo, Victor: Kurjat. Helsinki: WSOY, 1985.
- Hugo, Victor: Parisin Notre-Dame. Porvoo: WSOY, 1915.
- Hugo, Victor: Yhdeksänkymmentäkolme. Hämeenlinna: Karisto, 1989.
- Kivistö, Sari & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.): Kirjallisuus ja talous. Antiikista nykyaikaan. Vantaa: Avain, 2011.
- Kivistö, Sari: Köyhyyden ylistysten kirjallis-filosofinen traditio. S. 105–129. Teoksessa Kivistö, Sari & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.): Kirjallisuus ja talous. Antiikista nykyaikaan. Vantaa: Avain, 2011.
- Kivistö, Sari & Käkelä-Puumala, Tiina: Lukijalle. S. 7–16. Teoksessa Kivistö, Sari & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.): Kirjallisuus ja talous. Antiikista nykyaikaan. Vantaa: Avain, 2011.
- Koho, Arto: Sosiaalipolitiikka ja utilitarismi. Helsinki: Yliopistopaino, 1991.
- Käkelä-Puumala, Tiina: Talous kirjallisuudentutkimuksessa. S. 77–101. Teoksessa Kivistö, Sari & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.): Kirjallisuus ja talous. Antiikista nykyaikaan. Vantaa: Avain, 2011.
- Lehtonen, Johannes Vihtori: Victor Hugo. Porvoo: WSOY, 1917.
- Mankowitz, Wolf: Dickens of London. London: Weidenfeld & Nicholson, 1976.
- Mazarella, Merete: Elämän tarkoitus. Helsinki: Tammi, 2017.
- Mäkinen, Olli: Kaksisataa vuotta pauperismia: kuvia köyhyydestä. *Yhteiskuntapolitiikka* 69 (2004): 6, 652–656.
- Pietilä, Jyrki: Sosiaalireportaasin vaiheet. *Yhteiskuntapolitiikka* 73 (2008): 4, 452–458.
- Rantavaara, Irma: Charles Dickens – elämäkerta. Helsinki: Otava, 1946.
- Robb, Graham: Victor Hugo. London: Picador, 1997.
- Sanders, Andrew: Charles Dickens's London. London: Robert Hale, 2010.
- Slater, Michael: Charles Dickens. New Haven and London: Yale University Press, 2009.
- Tournoy, Gilbert: Towards the Roots of Social Welfare – Jean-Luis Vivés's De subventionne pauperum. 266 City Vol. 8, No 2, S. 266–273 (www.cansocialwerk.en/1526_vives/2004) (2004, Tournoy, Vives.pdf)
- Travill, A.A.: Juan Luis Vives: The De Subventionne Pauperum. *Canadian Bulletin of Medical History* 4 (1987): 2, 165–181 (www.cbmh.ca)
- Vartiainen, Pekka: Länsimaisen kirjallisuuden historia. Jyväskylä: BTJ Kustannus, 2009.
- Vertainen, Tuija: Ranskan kirjallisuuden historiaa – Esirromantiikasta postmoderniin. Helsinki: Finn Lektura, 1998.
- Vivés, Juan-Luiz: Concerning the Relief of the Poor or Concerning Human Need – A Letter Addressed to the Senate of Bruges, January 1526. New York: The New York School of Philanthropy, 1917.
- Zola, Émile: Ansa. (Projekti Lönnrot, julkaisu n:o 606) www.lonnrot.net
- Zola, Émile: Työn lakkautus. Teoksessa Zola, Émile: Kertomuksia. Helsinki: BTJ Kustannus, 2007.
- Zola, Émile: Kivihienleikkajat. (Projekti Lönnrot, julkaisu n:o 1341) www.lonnrot.net
- Zola, Émile: Nana. Helsinki: Tammi, 1963.
- Zola, Émile: Unelma. Porvoo: WSOY, 1914.